

Wojna w Ukrainie i jej społeczne, psychologiczne oraz polityczne konsekwencje. Wprowadzenie

PIOTR DŁUGOSZ¹

ORCID: 0000-0002-4875-2039

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

KAMIL ŁUCZAJ²

ORCID: 0000-0002-1603-3259

Uniwersytet Łódzki

Konsekwencje wojny dla społeczeństwa polskiego – główne obszary badań

Numer specjalny „Studiów Migracyjnych-Przeglądu Polonijnego”, który oddajemy w Państwa ręce poświęciliśmy w całości społecznym, psychologicznym oraz politycznym konsekwencjom wojny w Ukrainie dla społeczeństwa polskiego. Rosyjska pełnoskalowa agresja wywołała istotne skutki społeczne nie tylko w Ukrainie, która jest ofiarą tej wojny, lecz również w Polsce, kraju, gdzie schronienie znalazły miliony uchodźców, stając się częścią społeczeństwa przyjmującego. Następstwem znacznych rozmiarów społeczności ukraińskiej w Polsce (szacowanej na 1,35 miliona przed wojną i 2,9 miliona w kwietniu 2022 r., Duszczyk i Kaczmarczyk 2022, Kubiciel-Lodzinska i in. 2024) była możliwość wykorzystania społecznych więzów i znajomości wzorców kulturowych w celu ułatwienia procesu osiedlania się w Polsce (Trzeszczyńska, Demel i Błaszczak-Rozenbaum 2024).

¹ piotr.dlugosz@up.krakow.pl

² Kontakt: kamil.luczaj@uni.lodz.pl

Ukazujące się dwa i pół roku po wybuchu pełnoskalowej agresji artykuły stanowią wkład w analizę konsekwencji rosyjskiej napaści na Ukrainę z perspektywy Polski – największego, poza Rosją, kraju graniczącego z ofiarą konfliktu, a jednocześnie państwa, które od początku pełnoskalowej inwazji oferowało wieloraką pomoc – humanitarną, wojskową, logistyczną czy dyplomatyczną. Publikowane przez nas teksty odnoszą się do literatury powstałej na przestrzeni ostatnich dwóch i pół roku, która dotyczyła nie tyle samej wojny w Ukrainie – choć takie opracowania powstają na całym świecie, lecz polskich doświadczeń związanych z wojną w Ukrainie. Autorki i Autorzy publikujący w tym tomie analizują m.in. różne formy pomocy, których ukraińskim uchodźczyńom³ udzieliło polskie państwo i społeczeństwo, procesy integracyjne będące doświadczeniem ukraińskich gości i gości, m.in. doświadczenia goszczenia osób uchodźczych we własnym domu, sposoby radzenia sobie z zespołem stresu pourazowego oraz opinie na temat przyszłości osób uchodźczych z Ukrainy. Jest to więc próba zebrania badań, które odpowiadają na pytanie, jak polskie społeczeństwo radziło sobie z pomocą uchodźcom oraz jak kształtowały się doświadczenia życiowe ukraińskich uchodźczyń wojennych w Polsce. Badania te, w dłuższej perspektywie czasowej, będzie można porównać z powstającymi studiami poświęconymi pokrewnym zagadnieniom w innych krajach, które podjęły się pomocy na dużą skalę (zob. np. Lazarenko 2024; Olcese i in. 2024).

Choć opracowań odnoszących się do różnych aspektów bardzo ogólnego zagadnienia, jakim jest widziana z wielu perspektyw polska odpowiedź na barbarzyńską napaść na Ukrainę nie brakuje, nie zostały one dotąd zestawione w postaci metaanalizy, ani nawet dostatecznie zmapowane. Niniejszy wstęp stawia przed sobą nieco skromniejsze zadanie. Zanim przejdziemy do omówienia genezy tego numeru oraz jego zawartości, chcielibyśmy wskazać, jakie problemy są podejmowane w tych polskich opracowaniach, które bezpośrednio odnoszą się do społecznych, psychologicznych oraz politycznym konsekwencji wojny w Ukrainie. Są to oczywiście jedynie opracowania wybrane ze znacznie większej puli prac naukowych poruszających interesujące nas tematy.

Jednym z najważniejszych pól badań w tym zakresie są zjawiska integracji ekonomicznej migrantów (Andrews i in., 2023; Kohlenberger i in., 2023; Kubiciel-Lodzińska i Solga, 2023; Duszczuk i in. 2023) na polskim rynku pracy. Powstają też liczne analizy sytuacji prawnej (Andrejuk, 2023; Klaus i Szulecka, 2023). Cennych informacji ogólnych dostarczają też powstające „na gorąco” raporty tworzone, często, na potrzeby inne niż naukowe (por. Baszczak i in. 2022; Bloch i in. 2022; Sobierajski i in. 2022).

³ Używamy tego określenia w sensie potocznym, a więc odbiegającym od ściśle określonych klasyfikacji prawnych, ponieważ wszystkie alternatywne rozwiązania terminologiczne (np. migranci przymusowi) stanowią propozycje odbiegające od tego, jak mówi się i myśli o wojnie w Polsce. Choć znacznie ściślej znaczeniowo, te, wytworzone w obrębie hermetycznego języka naukowego, propozycje pozostają w niestabilnym związku z potocznym doświadczeniem. Nie bez znaczenia, w końcu, pozostaje fakt, że światome użycie słowa „uchodźca” podkreśla perspektywę, z której napisano teksty wchodzące w skład tego numeru. Słowo „uchodźca” podkreśla, że bezpośrednią przyczyną migracji było niebezpieczeństwo wywołane przemocą, której dopuścić się agresor, ponoszący całość odpowiedzialności za zaistniałą sytuację.

Niedługo po wojnie powstały też pierwsze, zorientowane naukowo badania, które zwracały uwagę na różne aspekty przeżywania sytuacji wojennej (por. np. Bo-ron i Gromkowska-Melosik 2022; Łuczaj 2023; Łukianow i Wylegała 2023; Wylegała 2023). Często opisywały one to, co można określić fenomenologią doświadczeń wojennych. Późniejsze analizy socjologiczne zwracają tymczasem uwagę na zbiorowy kapitał symboliczny wszystkich ukraińskich migrantów. Podczas gdy uchodźcy przekraczający granicę polsko-białoruską (por. numer 3/2024 „Studiów Migracyjnych-Przeglądu Polonijnego”) traktowani są z niechęcią lub wrogością, ukraińscy uchodźcy byli witani z otwartymi ramionami (Demel, 2022; Demel, 2023; Zogata-Kusz, Öbrink Hobzová i Cekiera, 2023). W czasie, kiedy entuzjazm dla wsparcia Ukrainy i Ukraińców opada (por. Długosz i Izdebska-Długosz, w tym tomie), tym co odróżnia „zasługujących” (*deserving*) na wsparcie (Zogata-Kusz, Öbrink Hobzová i Cekiera, 2023) od „niezasługujących” migrantów, którym uniemożliwiono wjazd do kraju przez białoruską granicę, była społeczna legitymizacja.

Z owym ciepłym przyjęciem wiąże się dwutorowa analiza obejmująca badania z „pomagaczami”, osobami zaangażowanymi we wsparcie uchodźców, m.in. wolontariuszami oraz gospodarzami (Kalinowska i in. 2023; Rudnicki 2023), którzy zaferowali darmowe schronienie wojennym uchodźcom (Grzymała-Kazłowska, Downarowicz i Wydra 2023; Łuczaj 2023). Podobne badania są zresztą prowadzone w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej (por. np. Šveda i Štefková 2022; Buzev 2023; Macková i in. 2024). Tym, co wyróżnia polską specyfikę jest skala napływu ukraińskich uchodźców, różnorodność form wsparcia, w które angażowało się polskie państwo i społeczeństwo oraz powszechność pomocy w pewnym kręgu społecznych (m.in. świecie artystycznym czy akademickim).

Geneza konferencji

Część artykułów opublikowanych w tym tomie stanowi pokłosie konferencji „Wojna w Ukrainie i jej społeczne, psychologiczne oraz polityczne konsekwencje”, która odbyła się w maju 2023 roku w Krasicy. Jej lokalizacja była nieprzypadkowa: Krasicy jest położony blisko granicy z Ukrainą, co ułatwiło gościom z Ukrainy dotarcie na konferencję, skracając maksymalnie dystans między miejscem zamieszkania ukraińskich koleżanek i kolegów a miejscem spotkania w Polsce. Na konferencji spotkali się polscy i ukraińscy badacze oraz praktycy społeczni uczestniczący we wsparciu i organizacji pomocy dla Ukrainy i uchodźców wojennych z Ukrainy w Polsce⁴.

Organizatorzy tego wydarzenia, pomysłodawcą którego był Piotr Długosz, chcieli wspomóc ukraińskich naukowców i naukowczynie w realizacji badań nad ukraińskim społeczeństwem i towarzyszącymi mu zmianami. U podstaw projektu konferencji

⁴ Organizacja konferencji była wspierana przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu „Doskonała nauka – Wsparcie konferencji naukowych” (DNK/SP/550288/2022).

leżało założenie, że konferencja to sposób wsparcia badaczy i badaczek z Ukrainy. Z jednej strony, umożliwiała im spotkanie na terytorium naszego kraju, zapewniając spokojne warunki do pracy bez obaw, że trzeba uciekać do schronu lub chować przed ostrzałami. Z drugiej strony, zaproszono też do współpracy badaczki i badaczy z Polski, którzy interesują się problematyką wojny i jej różnorodnymi konsekwencjami.

W trakcie wspólnego spotkania możliwa stała się pogłębiona refleksja nad kondycją ukraińskiego społeczeństwa znajdującego się w stanie wojny. Organizatorzy spodziewali się też, że w trakcie wzajemnych kontaktów między naukowcami z obu krajów zostaną wypracowane idee, które pozwolą na dokładniejsze poznanie skutków toczącej się za naszą wschodnią granicą wojny. Szczególny wkład pochodził od ukraińskich koleżanek i kolegów, którzy po wybuchu wojny zostali w kraju i mogli podzielić się z nami swoimi przemyśleniami, refleksjami i doświadczeniami wyniesionymi z wojennej zawieruchy.

Głównym celem konferencji była próba opisu i analizy różnych aspektów wojny w Ukrainie oraz zjawisk jej towarzyszących. Kolejnym zadaniem przyświecającym konferencji była eksploracja problemów, które ujawniły się w trakcie działań wojennych prowadzonych przez rosyjskiego agresora na Ukrainie. Prowadzona debata miała też pomóc wypracować główne obszary badań, którymi należy się zająć na szerszą skalę w przyszłości. Chcąc w miarę dokładnie i precyzyjnie uchwycić fenomen wojny i jej skutków organizatorzy zdecydowali się na podejście interdyscyplinarne. Dzięki niemu istnieje możliwość obserwacji i analiza politycznych, społecznych, medialnych, ekonomicznych, demograficznych oraz psychologicznych skutków wojny.

W tym kontekście nie sposób nie zauważyć, że wojna tocząca się w Ukrainie oddziałuje nie tylko na ukraińskie społeczeństwo, ale też na polskie – mieszkańców kraju, który posiada 500 km granicy z Ukrainą. Polskę z ogarniętą wojną sąsiadem łączy wiele powiązań pomiędzy obywatelami, a także relacji na poziomie samorządowym i państwowym, przez co polskie społeczeństwo stało się społeczeństwem przyfrontowym.

Polska oraz inne państwa graniczące z Ukrainą są poddane znacznej presji migracyjnej, ekonomicznej, społecznej, psychologicznej oraz politycznej. Wybuch wojny stał się impulsem zmian, który uruchomił wiele procesów. Na skutek wojny na pełną skalę doszło do multiplikacji ryzyk w regionie. Poza ryzykiem utraty życia, zdrowia, majątku, pozycji społecznej, o niektórych ryzykach w tym momencie nic nie wiemy – ich oblicze ujrzemy dopiero po jakimś czasie albo nawet ujawnią się dopiero po zakończeniu wojny.

Warto podkreślić, że konferencja była jednym z etapów w drodze prowadzącej do przygotowania kompleksowej diagnozy zmagania Ukrainy w walce o swoją niepodległość i suwerenność w ostatnich latach. Uczestniczki i uczestnicy konferencji starali się uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

- jakie są skutki wojny w Ukrainie i w naszym regionie?
- jakie są najważniejsze problemy dla społeczeństwa ukraińskiego?
- jakie są główne problemy wojennych uchodźców?

- jaka jest architektura nowego ładu geopolitycznego w regionie?
- jakie są ekonomiczne konsekwencje działań wojennych w Ukrainie i regionie Europy Środkowo-Wschodniej?
- w jaki sposób są ograniczane niebezpieczeństwa i ryzyka wywołane przez wojnę?

Problematyka podejmowana w obrębie numeru

Ze względu na wielowątkowość prowadzonych w Krasicy debatach, a także niemożność pomieszczenia wszystkich refleksji w jednym tomie, zdecydowaliśmy się położyć nacisk na konsekwencje wojny dla społeczeństwa polskiego. Toteż numer otwiera artykuł „Polskie społeczeństwo wobec uchodźców wojennych z Ukrainy”, w którym Piotr Długosz oraz Dominika Izdebska-Długosz omawiają wyniki badania opinii publicznej na temat uchodźców wojennych z Ukrainy, pokazując korelacje pomiędzy różnymi zmiennymi, m.in. poglądami politycznymi czy wykształceniem, a stosunkiem do osób uchodźczych. Kolejny oparty na metodzie sondażowej tekst, autorstwa Kamila Kopacewicza oraz Michała Szewczyka, stanowi natomiast eksplorację opinii i nastawień osób uchodźczych z Ukrainy odnośnie do przyszłości, w odniesieniu do obecnych przeżyć i przeszłych doświadczeń. Z tekstu dowiadujemy się, między innymi, jak należy rozumieć „nadzieję”, która pojawia się w odpowiedziach Ukraińców.

Następnie Andrzej Szeptycki omawia stan badań na temat polskiego pomagania, podsumowując przeszło sto opracowań, które ukazały się niezwłocznie po wybuchu pełnoskalowej agresji ze strony Rosji, zwracając również uwagę na niektóre trwające projekty. Interesujące wnioski wiążą się z tym, kto i gdzie poruszał problematykę pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy przez Polki i Polaków.

Artykuł Krystyny Słany, Magdaleny Ślusarczyk, Ewy Krzaklewskiej i Anastasii Stelmakh stanowi zaś, zorientowaną feministycznie, analizę wchodzenia na rynek pracy ukraińskich migrantek. Na podstawie wywiadów eksperckich z przedstawicielami i przedstawicielkami organizacji pomocowych i instytucji publicznych, a także osobami badającymi migracje, artykuł diagnozuje sukcesy działań integracyjnych i rozmaite zagrożenia, np. to, że brak ewaluacji rozwiązań politycznych i praca nieformalna mogą skutkować reprodukcją bezbronności uchodźczyń. To osadzone w krakowskich realiach opracowanie uzupełnia artykuł Karoliny Bielenin-Lenczowskiej omawiający „krajobrazy solidarności”, czyli język publicznych komunikatów, w podwarszawskiej miejscowości. Autorka eksploruje dynamicznie zmieniające się elementy krajobrazu społeczno-językowego na podstawie etnograficznych badań terenowych, obserwacji, wywiadów oraz działalności wolontariackiej. Językowe i pozajęzykowe znaki obecności uchodźców z Ukrainy występowały w różnym miejscach, w tym specjalnie utworzonej w tym celu świetlicy.

Następnie, Kamil Łuczaj, odwołując się do badań ukraińskich uchodźczyń i ich polskich gospodarzy, argumentuje, dlaczego istotne jest zbieranie relacji obu stron

uczestniczących w tego typu układzie. Artykuł na temat wielostronnego studium przypadku polskiej gościnności dostarcza zarówno wniosków metodologicznych, jak i empirycznych. Tematykę gościnności kontynuują Jowita Radzińska i Agnieszka Golińska, które zwracają uwagę na preferencje akulturacyjne osób goszczących, rozumienie gościnności oraz postrzeganie jej granic, a także omawiają rolę bliskości kulturowej w odniesieniu do gotowości niesienia pomocy. Preferencje badanych w stosunku do osób z Ukrainy wskazują na swoistą presję na asymilację, rozumianą jako „przyjmowanie elementów kultury polskiej, przy jednoczesnym odrzuceniu elementów kultury ukraińskiej”. Gościnność postrzegana jest zaś jako wartość „relacyjna i praktyczna”, wymagająca „wyjścia i spotkania”.

Numer zamyka opracowanie autorstwa Agnieszki Popiel, Ewy Pragłowskiej oraz Bogdana Zawadzkiego, którzy odnoszą się bezpośrednio do psychologicznych konsekwencji wojny. Artykuł omawia, między innymi, różne aspekty pracy terapeutycznej z ofiarami wojny oraz wytyczne dotyczące zapobieganiu PTSD u osób, które są narażonych na traumę zawodową, związaną ze służbą.

Bibliografia

- Andrejuk, K. (2023). Rapid Evolution of Refugee Policy in Poland. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/15562948.2023.2260337>.
- Andrews, J., Isanski, J., Nowak, M., Sereda, V., Vacroux, A., Vakhitova, H. (2023). Feminized forced migration: Ukrainian war refugees. *Women's Studies International Forum* 99.
- Baszczak, Ł., Kiełczewska, A., Kukołowicz, P., Wincewicz, A., Zyzik, R. (2022), Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa.
- Bloch, N., Cape, B., Czerniejewska, I., Czerska-Shaw, K., Dąbrowska, A., Górny, A., Homel, K., Jarosz, S., Jekaterynczuk, A., Kaczmarczyk, P., Klaus, W., Kosowicz, A., Krzyworzeka, A., Lewandowski, A., Łukasiewicz, K., Main, I., Mikulska, A., Nowosielski, M., Pachocka, M., Pędziwiatr, K., Podgórska, K., Ptak, N., Popławska, J., Sydow, K., Tymińska, A., Trzeczyska, P., Urbańska, J., Winiarska, A. (2023). Polska szkoła pomagania. Przyjęcie osób uchodźczych z Ukrainy w Polsce w 2022 roku. Warszawa: Konsorcjum Migracyjne.
- Boroń, A., Gromkowska-Melosik, A. (2022). Ukraińskie uchodźczynie wojenne. Tożsamość, trauma, nadzieja. *Impuls*.
- Buzev, A. (2023). The rights of refugees from Ukraine in the Republic of Moldova. *East European Journal for Regional Studies*. DOI: 10.53486/2537-6179.9-1.04
- Demel, G. (2022). A więc wojna! *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 84(2), 209–225.
- Demel, G. (2023). Przyszli. Czy zostaną? *Studia Politologiczne*, 68, 271–296.
- Duszczyk, M., Kaczmarczyk, P. (2022). War and migration. *CMR Spotlight* 4. Warsaw: CMR.
- Duszczyk, M., Górny, A., Kaczmarczyk, P., & Kubisiak, A. (2023). War refugees from Ukraine in Poland – one year after the Russian aggression. Socioeconomic consequences and challenges. *Regional Science Policy & Practice*, 15(1), 181–199.
- Kalinowska, K., Kuczyński, P., Bukraba-Rylska, I., Krakowska, K., & Sałkowska, M. (2023). Społeczeństwo łatwopalne. Praktyki pomagania uchodźcom wojennym z Ukrainy w 2022 roku w Polsce. Warszawa: Scholar.

- Kohlenberger J., Buber-Ennser I., Pędziwiatr K., Rengs B., Setz I., Brzozowski J., et al. (2023) High self-selection of Ukrainian refugees into Europe: Evidence from Kraków and Vienna. *PLoS ONE* 18(12): e0279783. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0279783>
- Kubiciel-Lodzińska, S., Golebiowska, K., Pachocka, M. Dąbrowska, A. (2024). Comparing pre-war and forced Ukrainian migrants in Poland. *International Migration* 62, 236–251.
- Kubiciel-Lodzińska, S., Solga, B. (2023). The Challenges of Integrating Ukrainian Economic Migrants and Refugees in Poland. *Intereconomics* 58(6), 326–332.
- Lazarenko, V. (2024). “Let the State Decide It All for Me”: The Role of Migration and Integration Policy in the Decision-Making of Ukrainian Refugee Women in Germany. *Journal of International Migration and Integration*. OnlineFirst.
- Luczaj, K. (2023). Multifaceted Hospitality. The micro-dynamics of host-guest relations in Polish homes after 24.02.2022. *Central and Eastern European Migration Review* (online first): 1-21. <https://doi.org/10.54667/ceemr.2023.19>
- Łukianow, M., Wylegała, A. (2023). Czy, kiedy i jak? Badanie i dokumentowanie losów uchodźczyń wojennych z Ukrainy w Polsce. *Kultura i Społeczeństwo* 3: 9-40.
- Macková, L., Medová, N., Frlíčková, B., Jirka, L. (2024). ‘The Plan Is No Plan’: Ontological Security and Resilience of Ukrainian Refugees in the Czech Labour Market. *Czech Sociological Review*, DOI: 10.13060/csr.2024.024.
- Olcese, M., Cardinali, P., Camilleri, A., Migliorini L. (2024). Feeling Community During War: Community Resilience of Ukrainian Women Refugees in Italy. *Journal of International Migration and Integration*. OnlineFirst.
- Rudnicki, P. (2023). *Wspólnota i działanie na Dworcu Głównym we Wrocławiu*. Wrocław: Wydawnictwo DSW.
- Sobierajski, T., Sobestjańska, A., Stopińska, A. & Kuszewska, M. 2022. Sąsiedzka pomoc. Mieszkańcy 12 największych polskich miast o pomocy uchodźcom z Ukrainy. Raport z badania. Centrum Badań i Analiz, Unia Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza. Online: https://metropolie.pl/fileadmin/news/2022/09/SasiedzkaPomoc_2.pdf
- Šveda, P, Štefková, M. (2022). War in Ukraine and public service interpreting in Slovakia: Initial impressions and implications. *Bridge: Trends and Traditions in Translation and Interpreting Studies*. 3: 42-57.
- Zogata-Kusz, A., Öbrink Hobzová, M., Cekiera, R. (2023). Deserving of Assistance: The Social Construction of Ukrainian Refugees. *Ethnopolitics*, DOI: 10.1080/17449057.2023.2286779.